

Din: İlâhî Kılavuz

16 Eylül 2013

Hadisler

İyâz b. Hımâr el-Mücâşî’den rivayet edildiğine göre, bir gün Resûlullah (sav) hutbesinde şöyle buyurdu: “Bilin ki Rabbim, bana öğrettiklerinden sizin bilmediklerinizi bugün size öğretmemi emretti. (O [cc] şöyle buyurdu): Bir kula verdiğim her mal helâldir. Şüphesiz ben kullarımın hepsini hanîf olarak yarattım...” (M7207 Müslim, Cennet, 63)

İbn Abbâs’tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber’e (sav) “Yüce Allah’ın en çok sevdiği din hangisidir?” diye soruldu. O da şöyle buyurdu: “Kolay olan hanîflik dinidir.” (EM287 Buhârî, el-Edebü’l-müfred, 108; HM2107 İbn Hanbel, I, 236)

Ebû Hüreyre’den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Din kolaylıktır. Bir kişi takatinin üstünde ibadete kalkışrsa din karşısında âciz kalır. Bunun için aşırıya kaçmayın, dosdoğru yolu tutun ve (salih amellerden alacağınız mükâfattan ötürü) sevinin. Sabah, akşam ve gecenin bir kısmında (dinç olduğunuz vakitlerden) yararlanın (ki taat ve ibadetinize devam edin).” (B39 Buhârî, Îmân, 29)

Temîm ed-Dârî anlatıyor: Hz. Peygamber (sav) “Din samimiyettir.” buyurdu. Biz “Kime karşı?” diye sorduk. Bunun üzerine o, “Allah’a, kitabına, Resûlü’ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara (karşı samimi olmaktır).” buyurdu. (M196 Müslim, Îmân, 95; D4944 Ebû Dâvûd, Edeb, 59)

Câbir b. Semüre es-Süvâî, Resûlullah’ı (sav) veda Haccı’nda şöyle derken işittiğini anlatıyor: “Bu din kendisine düşmanlık besleyenlere üstün olmaya devam edecektir. Dine karşı duranlar ve onu terk edenler ise ona zarar veremezler.” (HM21245 İbn Hanbel, v, 100)

Açıklama

Hz. Muhammed (sav) henüz kendisine nübüvvet vazifesi verilmeden önce, onunla Mekke yolu üzerindeki Beldah vadisinde buluşmuştu. Bir süre sonra Kureyşliler tarafından kendilerine et yemeği takdim edildi. Hz. Peygamber yemeği yemekten kaçındı. O da yemeği reddetti ve “Ben sizin putlarınız adına kesmekte olduğunuz hayvanların etlerinden yemem. Ben sadece üzerine Allah’ın adı anılarak kesilen hayvanın etini yerim!..”¹ dedi. O, Hicaz diyarına vahiy inmeden beş sene evvel putperestliği terk etmiş, ancak İslâm gelmeden önce de vefat etmişti. Bu kişi, cennetle müjdelenen sahâbî Saîd b. Zeyd’in babası, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl’den başkası değildi. Hz. Peygamber’in, hakkında “O, âhirette tek bir ümmet olarak diriltilecektir.” dediği² Zeyd b. Amr...

Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in tevhid düşüncesine ulaşması meşakkatli bir çabanın sonucunda gerçekleşmiştir. Mekke'deki şirk ortamından bunalan Zeyd, hak dini bulmak amacıyla Şam'a doğru yola çıkar. Yahudi bir bilginle karşılaşır ve "Belki sizin dininize girerim." diyerek ona dinlerinin mahiyetini sorar. Yahudi âlim, Zeyd'e, "Sen, Allah'ın gazabından nasibini almadıkça dinimize giremezsin." der. Zeyd de, "Ben zaten Allah'ın gazabından kaçıyorum. Yapabilsem asla Allah'ın gazabını yüklenmem." karşılığını verir ve ondan, kendisine başka bir din göstermesini ister. Yahudi âlim, "Benim bildiğim bir 'Hanîf dini' var." deyince Zeyd, "Hanîf dini nedir?" diye sorar. Yahudi: "O, İbrâhim'in dinidir. İbrâhim ne bir Yahudi, ne de bir Hristiyan'dı. O, Allah'tan başkasına ibadet etmezdi." cevabını verir. Zeyd onun yanından ayrılır. Arayışına devam ederken Hristiyan bir bilginle karşılaşır. Aynı şeyleri ona da sorar. O da, "Sen Allah'ın lânetinden nasibini almadıkça asla bizim dinimize giremezsin!" der. Zeyd de ona, "Ben zaten Allah'ın lânetinden kaçmaktayım ve yapabilsem asla Allah'ın lânetini ve gazabını yüklenmem." cevabını verir ve aynı şekilde ondan da kendisine başka bir din göstermesini ister. Hristiyan âlimi de böyle bir dinin Hanîf dini olabileceğini söyleyince, Zeyd ona "Hanîf dini nedir?" diye sorar. Hristiyan bilgin "İbrâhim'in dinidir. O ne bir Yahudi, ne de bir Hristiyan'dı ve o sadece Allah'a ibadet ederdi." karşılığını verir. Zeyd, onların İbrâhim Peygamber hakkındaki sözlerini duyunca, oradan çıkar ve iki elini kaldırarak şöyle dua eder: "Allah'ım! Ben seni şahit tutuyorum. Ben İbrâhim'in dini üzereyim!"³

"Hanîflik" insanın tabiatına ve fıtrata uygun olarak kayıtsız ve şartsız Allah'a teslimiyeti; tüm sahte tanrıları reddederek, kulluğu yalnızca Allah'a hasretmeyi ifade etmektedir. Aslında "meyletmek, yönelmek" anlamına gelen (H-N-F) sözcüğü, dalâletten, sapkınlıktan ayrılıp Hak yola girmeyi ifade eder. Hanîf ise, doğru yola girmiş ve istikâmeti yakalamış kişi demektir. Câhiliye döneminde Araplar sünnet olan ve hac ziyaretinde bulunan kimselere, onların Hz. İbrâhim'in dini üzere kaldıklarını ifade etmek için "hanîf" diyorlardı.⁴ Dolayısıyla hanîflik İslâm'ın tevhid inancına işaret eden temel bir kavramdır. "Hanîf" kelimesi Kur'an'da on yerde, çoğulu olan "hunefâ" ise iki yerde⁵ geçmektedir. Bu âyetlerde bazen hanîfliğin müşriklikten farklı ve onun karşıtı olduğu belirtilmekte, bazen de hanîf sözcüğü Hz. İbrâhim'in imanını ifade etmektedir.⁶ Hanîflik aynı zamanda din mânâsına gelen "millet" kelimesi ile birlikte anılmakta,⁷ bizzat Hz. İbrâhim kendisini hanîf olarak nitelemektedir.⁸ Kur'an'da "İbrâhim'in ne Yahudi ne Hristiyan ne de müşriklerden olduğu, ancak onun Allah'a teslim olmuş bir hanîf olduğu"nun belirtilmesi,⁹ yine (Yahudi ve/ya Hristiyanların), "Yahudi olun veya Hristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız!" çağrılarına karşı müminlere "Hayır, Hakk'a yönelen İbrâhim'in milletine (dinine) uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi." demelerinin buyrulması,¹⁰ "hanîfliğin" tevhid inancıyla ve bu inancın önderlerinden İbrâhim Peygamber'le (as) bağlantısına işaret etmektedir.

Hanîflik, Allah'ın birliğine dayanan ve bütün elçileri ile gönderdiği İslâm dinini ifade eden temel bir kavramdır. Din ise, "akıl sahiplerini kendi istekleri ile iyilikleri yapmaya sevk eden ilâhî bir nizam"¹¹ olarak tanımlanır ve dinin özünü, fıtrîlik (tabîlik) yani insanın eğilim ve istidatlarına uygun olmak teşkil eder. Aslında Allah tüm kullarını bu hanîf tabiat üzerine yaratmıştır. "Her

doğan fıtrat üzere doğar.”¹² hadisindeki “fıtrat”, bazı âlimlere göre hanîfliktir. Nitekim Basra’ya yerleşen sahâbîlerden Resûlullah’ın kadim dostu¹³ İyâz b. Hımâr’ın aktardığı bir rivayete göre, Allah Resûlü (sav) bir konuşmasında ashâbına şunları söylemiştir: “Rabbim, bana öğrettiklerinden sizin bilmediklerinizi bugün size öğretmemi emretti. (O [cc] şöyle buyurdu): Bir kula verdiğim her mal helâldir. Ben kullarımın hepsini hanîf olarak yarattım...”¹⁴ Nitekim “(Habibim) sen yüzünü bir hanîf olarak (dini sadece Allah’a has kılarak) dine, Allah’ın o fıtratına çevir ki, O, insanları bunun üzerine yaratmıştır...”¹⁵ âyeti, din ile fıtrat arasındaki sıkı ilişkiyi göstermektedir. Tâbiûnun büyük âlimlerinden Mücâhid’in, “Fıtrattan kasıt dindir.”¹⁶ sözü, onun da âyeti böyle anladığını göstermektedir.

Dini ifade eden başka bir kavram da “millet”tir. Yol, âdet, gelenek anlamına gelen ve genelde bir peygambere izafe edilerek kullanılan “millet”, peygamberler aracılığıyla gönderilen ilâhî mesajların bütünü olarak anlaşılmıştır.¹⁷ “İtaat”, “ibadet”, “ceza”, “karşılık” gibi anlamlara gelen din sözcüğü daha çok dinî yükümlülükler toplamı anlamına gelen “şariat”ı ifade etmek için kullanılır. Dolayısıyla daha çok bir geleneği ifade eden “millet”ten farklı olarak “din” sözcüğünde, “bir şeriata tâbi olma” anlamı göz önüne alınır.¹⁸ Nitekim hadislerde de din sözcüğü umumiyetle “boyun eğ(dir)me, hükmetme” veya “hesaba çekme”,¹⁹ “inanç ve ibadet”²⁰ gibi anlamlarla yer alır.

Kur’an’ın “Millete İbrâhîme hanîfen”²¹ ifadesiyle İbrâhim Peygamber’e izafe ettiği “hanîf millet (din)”geleneğinin son temsilcisi Allah Resûlü (sav), zaman zaman kendisinin hanîflikle gönderildiğini beyan etmiştir. Şam’a yerleşen ve hicrî 86 yılında hayata veda ettiğinde Şam’da en son vefat eden sahâbî olarak bilinen²² Ebû Ümâme el-Bâhilî (Sudey b. Aclân), Hz. Peygamber’le beraber çıktıkları bir askerî yolculuktan söz eder. Buna göre birlik, bu sefer esnasında bir mağaranın önünden geçer. Birlikteki sahâbîlerden biri mağaraya girer. Orada bir ibrik su ile biraz da yeşillikten ibaret bir miktar azık görür. Belli ki, birileri burada uzlet hayatı yaşamaktadır. Kendisi de terk-i dünya eyleyip bu mağarada kalmayı ve az miktarda yiyecek ve içecek ile idare etmeyi bir an içinden geçirir. “Acaba Allah Resûlü’ne bu isteğimi iletsem kabul eder mi?” diye düşünür. ve hiç beklemeden bu fikrini Hz. Peygamber’e (sav) açar. İslâm Peygamberi ona şu karşılığı verir:

“Ben ne Yahudilik ne de Hıristiyanlıkla gönderildim. Ben, ancak hanîf ve kolay olan bir dinle gönderildim. Muhammed’in varlığını elinde tutan (Allah)’a yemin olsun ki, Allah yolunda sabah ya da akşam vakti çıkılacak bir yolculuk, dünya ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır. Müslümanlar arasında yer almanız, tek başınıza uzlette kalacağınız altmış senelik namazdan daha hayırlıdır.”²³

Resûlullah’ın (sav) kendini toplumdan ve dünyadan soyutlayarak dini kendisi için terk-i dünya sebebi kılmak isteyen bir mümine verdiği bu cevaptaki “hanîflik ve kolay din” vurgusu, İbn Abbâs tarafından aktarılan bir başka hadiste de yinelenir. Buna göre Hz. Peygamber (sav) “Yüce Allah’ın en çok sevdiği din hangisidir?” şeklinde kendisine sorulan bir soruya “Kolay olan hanîflik

dinidir.”²⁴ cevabını vermiştir. Allah Resûlü (sav) burada zarif üslûbuyla insanlara, dinin özüne ve dindarlığın niteliğine dair önemli bir gerçeği öğretmektedir. İslâm dininin tabiatını açıklayan bu hadise, önemine binaen Sahîh-i Buhârî’de bir konu başlığı olarak yer verilmiştir.²⁵

Gerek Ebû Ümâme gerekse İbn Abbâs rivayetinde “hanîf” olmasının yanında İslâm dininin, özellikle ruhbanlıkla özdeşleşen ve katı kuralları olan Yahudilik ve Hıristiyanlıktan farklı bir başka yönüne de işaret edilmektedir ki, o da bu dinin “kolay” bir din olmasıdır. Dinî kuralların ve/ya ibadetlerin tatbikinde inananlara meşakkat yüklememesi, Müslümanlığın özünde mevcut bir hususiyettir. “Kolaylık”, fıtrata uygun olan bir durumdur. Din ile fıtratın, başka bir ifadeyle din ile yaratılıştan gelen özelliklerin birbiriyle tam bir mutabakat sağlamasından kaynaklanan kolaylığın terk edilmesi, insan hayatında ciddi sıkıntılara yol açacaktır. Bu itibarla Kur’ân-ı Kerîm’de “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.”²⁶ denilmektedir.

Fıtrattan kaynaklanan itidalli olma hâli müminin hayatında her aşamada kendini hissettirmektedir. “De ki: Ey kitap ehli! Hakk’ın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış ve birçoklarını da saptırmış, dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın.”²⁷ âyetinde, hakkın dışına çıkarak dinde aşırı gitmenin arzu ve keyfe göre hareket etmekle bir tutulması manidardır. İbn Abbâs’ın anlattığı bir olay bu konuda Efendimizin (sav) derin hassasiyetinin izlerini taşımaktadır: “Allah Resûlü, hac ibadetini yaparken bineğinin üzerinde bana ‘Benim için taş topla.’ dedi. Ben de taşları topladım. Taşlar sapan taşı büyüklüğündeydi, onları Efendimizin (sav) eline koyduğumda elindekilerden birini göstererek ‘İşte bunun gibi olanları topla, dinde aşırılıktan sakının. Çünkü sizden öncekileri dinde aşırılığa gitmeleri helâk etti.’ buyurdu.”²⁸ Bazen dinin tanıdığı ruhsatları terk etmek dahi dinde aşırılığın bir göstergesi olabilir. Nitekim Enes b. Mâlik, bir Şam yolculuğu esnasında cemaatle iki rekât kıldıkları ikindi namazlarının üstüne ikişer rekât daha ilâve eden birilerini gördüğünde çok öfkelenmiştir. Onların, Allah’ın yolculuk için vermiş olduğu ruhsatı göz ardı edip sünneti terk ettiklerini söyleyerek Resûlullah’a nispet ettiği şu hadisi hatırlatmıştır: “Dinde aşırıya giden bazı insanlar vardır ki, onlar okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar.”²⁹ Burada dinden çıkmanın “inkâra saplanmak veya küfre düşmek” değil, dinin belirlediği ölçüyü aşmak şeklinde anlaşılması gerektiği unutulmamalıdır.

Dinde aşırılığa gitmek Allah’ın geniş kıldığı dini daraltmak gibi bir tutumu içinde saklamaktadır. Oysa Allah Resûlü, şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin, Allah uyulması gereken sorumlulukları belirlemiş, kanunlarını bir bir ortaya koymuş, hadleri ve sınırları tayin etmiş, helâl ve haram olanları belirleyerek dini ortaya koymuştur. O, dini kolay, müsamahalı ve genişliklerle dolu bir din olarak vazederken, onu asla daraltmamıştır.”³⁰

Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde dini zorlaştırmayı âdeta dinle rekabet etmeye kalkışmak olarak ifade ederken, dinî yaşantıda esas almamız gereken ölçüyü de belirlemiştir. Merhamet

Elçisi (sav) bir hadisinde bu hususu şöyle dillendirmiştir: “Din kolaylıktır. Bir kişi takatının üstünde ibadete kalkırsa din karşısında âciz kalır. Bunun için aşırıya kaçmayın, dosdoğru yolu tutun ve (salih amellerden alacağınız mükâfattan ötürü) sevinin. Sabah, akşam ve gecenin bir kısmında (dinç olduğunuz vakitlerden) yararlanın (ki taat ve ibadetinize devam edin).”³¹ Efendimizin bu uyarısına rağmen tarih içerisinde zaman zaman insan eliyle dinî hayatın zor yaşanır hâle getirildiği zamanlar olmuştur. Aslında dinin, zorlaştırılmaya müsait bir yapıya sahip olduğu da unutulmamalıdır. Enes b. Mâlik’e atfedilen bir rivayet, Allah Resûlü’nün, “Bu din güçlüdür, onda rıfk ve yumuşaklıkla ilerleyin.” şeklindeki³² sözü, dinî yaşantılarını kolaylaştırma üzerine bina etmeleri yönünde Müslümanlara bir uyarı niteliğindedir. Dolayısıyla dinin kendisi kolay olmasına rağmen onu zorlaştırmak mümkündür. “Dine rıfk ile yaklaşmak”, insanın tüm ilişkilerini Allah’ın rızasına uygun, dengeli bir yapıya kavuşturması, her davranışında tadrîcîliği esas alan bir ölçüye ve itidale sahip olmasıdır.

Özü itibariyle “hanîf” ve “kolay” olan İslâm dini sadece soyut itikad esaslarına, teorik kabuller manzumesine indirgenebilecek bir din değildir. “Cibrîl hadisi” olarak bilinen rivayette “iman”, “İslâm” ve “iẖsan”ın ne olduğunu öğreten vahiy meleği için Allah Resûlü, “Cibrîl size dininizi öğretti.”³³ demiştir. Hadiste geçen “iman”ın dinin inanç boyutunu, “İslâm”ın, ibadet ve muâmelât, “iẖsan”ın ise ahlâk boyutunu ifade ettiği söylenebilir. Bu, İslâm dininin sadece vicdanlara gizlenen bir duygudan ibaret olmadığını gösterir. Dinin davranışsal boyutları da vardır ve insanlardan talepleri dünyaya yöneliktir. İnsanlar bu taleplerle ilgili ortaya koyduklarının karşılığını âhirette göreceklendir. Dolayısıyla din, dünyada gerçekleştirilmesi talep edilen ilâhî istekler manzumesidir. Bu itibarla İslâm’ın ayrılmaz bir parçası da ibadet alanıdır. Hz. Peygamber’in, “Namaz dinin direğidir.”³⁴ demesi boşuna değildir. Yine Efendimizin (sav) “ibadetin özü” olarak ifade ettiği dua da³⁵ namaz gibi hayatımızı anlamlandıran, bizi yalnızlık ve terk edilmişlik duygusundan çekip alan bir mânevî yönelimdir. Dua, Allah’ın yüceliğine sığınmak ve koruması altına girmektir. “Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?”³⁶ hükmünce duaya talip müminler, hayatlarının her adımında Allah’a sığınır, güçlerini O’ndan alırlar. Bu sebeple Allah Resûlü, “Dua, inanan insanın silahıdır. Dinin direği, göklerin ve yerin nurudur.”³⁷ buyurmuştur.

İslâm dini bir âhîret tasavvuru getirirken bunu bu dünya tasavvuruna bağlar ve bir varlık ve dünya görüşü vazeder. Onun muhatabı, akıl sahibi tüm insanlardır. İlâhî öğretiler manzumesi olan din, hayatla iç içedir. Muhatablarını özgür irade ve çabalarıyla, severek ve isteyerek güzel davranışlar sergilemeye sevk eder. Bu davranışlar kul ile Allah arasındaki irtibatın yanı sıra müminin Peygamber’e karşı tutumlarını ve insanların birbiriyle olan münasebetlerini de içerir. Bu davranışların ilâhî makamda hüsn-i kabul görmesi, ancak içten ve samimi duygularla sergilenmesiyle mümkündür. Hz. Peygamber’in (sav) dinin ahlâkî özüne kayıtsız kaldığı düşünülemez. Bu ahlâkî özü ifade eden hadislerden biri, bize Yemenli Temîm ed-Dârî tarafından aktarılmıştır.

Temîm, İslâm'dan evvel Hıristiyan bir din bilginiydi. Elbette o zamanlar, hicretin dokuzuncu senesinde uzun bir yolculuk yaparak Medine'ye gelip İslâm'la şerefleleneceğinden³⁸ habersizdi. Sehmoğullarından biriyle çıkacakları bir yolculuğun ardından, Adî b. Bedda ile birlikte Mâide sûresindeki "Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir..."³⁹ âyetinin nüzûlüne sebep olacaklarını⁴⁰ da bilmiyordu. Mescid-i Nebvî'de ilk kandil yakan kişi⁴¹ olmasına da çok vardı. ve o, Peygamber Efendimizin, "Gece ve gündüzün ulaştığı her yere bu tebliğ ulaşacak, o evler ister kerpiçten yapılsın isterse deve kılından..."⁴² müjdesini aktaracak olan kişinin kendisi olduğundan da habersizdi. Aradan yıllar geçmiş, İslâm nihayet Temîm'in memleketi olan Yemen illerindeki kimi kerpiçten, kimi kıldan yapılan evlere de ulaşmış ve Hz. Peygamber'in bu müjdesi tahakkuk etmişti.

Temîm, "medâru'l-İslâm" olarak adlandırılan yani İslâm dininin ayırıcı özelliklerini dile getiren dört hadisten birini bizlere nakletmiştir. Bu hadis, Buhârî'nin Sahîh'inde konu başlığı olarak yer alan, hemen hemen bütün muteber hadis kaynaklarında bulunan ve "Din(in özü) samimiyettir (veya samimi olmaktır)." şeklinde Türkçeye çevrilebilecek olan "ed-Dînu ennasîhatu" hadisidir. Peygamber Efendimizin bu cümlesi, Temîm ed-Dârî'nin dışında Ebû Hüreyre,⁴³ İbn Abbâs⁴⁴ ve İbn Ömer⁴⁵ gibi başka sahâbilerden de rivayet edilmiştir.

Bu hadis, İslâm'ın ayırıcı özelliklerini ifade eden "Ameller niyetlere göredir."⁴⁶ "Kişinin mâlâyânî (anlamsız, gereksiz) şeyleri terk etmesi, güzel Müslüman olduğunu gösterir."⁴⁷ "Sizden biri, kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe mümin olamaz."⁴⁸ şeklindeki diğer üç hadisle beraber İslâm dininin imana dayanan ahlâk özünü temsil etmektedir. Bu özün içinde samimi ve içten niyetle hayırların peşinde koşmak, lüzumsuz ve faydasız şeylere itibar etmeyerek insanların salâh ve felâhı için çalışmak ve Müslüman kardeşini karşılıksız sevmek vardır. Dinin talep ettiği ahlâkî tutum ve davranışların anlamlı olabilmesi o davranışların samimi biçimde yerine getirilmesiyle mümkündür.

Bilge sahâbî Temîm'in rivayetinde yer alan "Din nasihattir." ifadesine, Türkçemizde kelimenin yaşadığı anlam daralması nedeniyle pek çok kere, "Din vaaz ve öğütten ibarettir." anlamı verilmektedir. Hâlbuki "nasihat" kelimesi incelendiğinde onun, "bir şeyi veya kimseyi içten ve gönülden sevmek", "O'na ihlâs, sadakat ve samimiyetle bağlanmak", "arı, duru ve saf olmak" anlamlarına geldiği görülür. Buradaki saflık öyle saf ve duru olma hâlidir ki, kelimenin türediği köke doğru biraz gitmek, hadisin ifade ettiği duruluğu ve lezzeti insana güçlü bir hissiyatla tattırmaktadır. Arap dilbilimcisi el-Esmâî, "Arapçada saf bala 'nâsîh' derler." derken⁴⁹ sanki samimiyetin bal kadar leziz olması gerektiğini anlatmak ister gibidir. Aynı şekilde içinde aldatma duygusu olmayan, kalbi halis kimselere nasûh denilmesi, Kur'an'ın, ihlâsla ve samimi olarak edilen tevbeleri "nasûh tevbesi" olarak anması⁵⁰ bu samimiyetin derecesini göstermektedir. Dördüncü hicrî asrın gözde hadisçisi Hattâbî'nin ifade ettiği gibi nasihat çok kapsamlı bir kelime olup Arap dilinde onu bir sözcükle izah etmek yeterli değildir.⁵¹ Memlûkler devri

hadisçilerinden Buhârî şârihi Bedrüddin el-Aynî ise, kelimeye farklı bir kökten yaklaşır. Arapçada kişinin aldığı kumaş parçasını bedenine uygun bir elbiseye dönüştürmesi, “nasaha” fiiliyle ifade edilir ve dikiş iğnesine “minsah” denir. İğnenin elbiseyi onarması gibi, kişi de nasihatleriyle kardeşinin kendisine çeki düzen vermesini sağlar. Yine ona göre “nasûh” kelimesinin içten ve samimi şekilde edilen tevbelere sıfat olması, âdeta günahlarla örselenen din elbisesinin, tevbe ile yeniden tamir edilmesi sebebiyledir.⁵²

Nasihat kelimesine ihlâs, samimiyet, içten ve gönülden bağlanmak anlamı verildiği takdirde, zıt anlamı; aldatmak, kandırmak ve ikiyüzlü davranmak (gıllü gıyş ve nifak) olur. Nitekim Ma’kîl b. Yesâr’ın, “Allah herhangi bir kulunu bir topluma idareci yapar da o idareci halkını samimi bir şekilde kucaklamazsa (felem yuhithâ bi-nasîhatin), cennetin kokusunu bile alamayacaktır.”⁵³ şeklinde naklettiği hadiste “nasihat” kelimesi samimiyet anlamında kullanılmış, aynı hadisin Sahîh-i Müslim’de yer alan tarikinde, “Allah bir kulunu bir toplumun başına getirir de o da halkını aldatarak ölürse, Allah cenneti ona haram kılar.”⁵⁴ buyrularak nasihat kelimesinin zıt anlamının “aldatmak” olduğu ifade edilmiştir. Mevlânâ da bir şiirinde “Goft eddinu nasiha an Resûl —An nasihat der lugat zıdd-ı gulûl” (Dedi Peygamber, “Din nasihattir.”— Nasihat, lügatte hıyanetin zıddıdır)⁵⁵ diyerek samimiyet ve gönülden bağlılık demek olan nasihatın, aldatmanın zıddı olduğunu ifade etmiştir.

Allah Resûlü “Din samimiyettir.” dediğinde sahâbe-i kirâmın “Kimin için/kime karşı?” diye sorması, bu açıklamalardan sonra daha iyi anlaşılmaktadır. Allah Resûlü cevaben en başta bu samimiyetin Allah’a karşı olması gerektiğini belirtmiş, sonra sırasıyla Kitabı’na, Resûlü’ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara karşı olması gerektiğini söylemiştir.⁵⁶ Bazı hadis yorumcuları “Allah için olan samimiyeti, Allah’ın birliğine olan derin bir inançla ve halis bir niyetle Allah’a kulluk etmek,” diye açıklarken, Kitabı için samimiyeti “Onu tasdik ederek, onda emredilenleri lâıykıyla yapmaya çalışmak ve yasaklanan hususlardan da kaçınmak.” şeklinde değerlendirmişlerdir. Allah Resûlü’ne karşı samimi olmak ise “Onun peygamberliğini kabul ederek emrine râm olmak, yasakladığı şeylerden uzaklaşmak.” olarak yorumlanmıştır.

Müslümanların idarecilerine gösterilmesi gerektiği söylenen samimiyet, “Hakk’ın rızasına uygun tüm işlerde onlara karşı saygılı ve itaatkâr olmak” diye açıklanmıştır. Bütün Müslümanlara karşı samimi olmak ise, “Maslahat ve faydalarına olan hususlarda müminlerin rüşd ve kemal ile birbirlerine önyak olmaları.” şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁷ Dolayısıyla hadis-i şerifteki nasihat, bütün hayırlı davranışları kuşatmaktadır. Tecrîd-i Sarîh isimli hadis kitabının çeviri ve şerhini yapan Cumhuriyet devri din âlimlerimizden Kâmil Miras, bu konuda şunları söylemektedir: “Lugaten nasihat, gönülden gıll ü gıyş çıkararak nasihat edilen kimsenin hayr ü saadetini samimiyetle arzu ve temenni etmektir. Bu mânâ kavlen nasihattir ki, örfümüzde bu suretle musta’meldir. Şeriat örfünde nasihat ise, yalnız kavlen bir hayırhâhlık değildir. Temîm-i Dârî’nin rivayet kerdesi olan ‘Dinin kemâlî hâssaten nasihattir.’ hadisindeki nasihat ef’âl-i hayriyyeye de şamildir. Her hayır söz ve her hayır iş nasihattir.”⁵⁸

Din, bir yönüyle ibadet, bir yönüyle ahlâk, bir yönüyle de toplumsal hayatın maddî ve mânevî tüm cephelerini hedef alan insanî değerler manzumesidir. Dolayısıyla din, hayatın bireysel ve sosyal bütün yönlerini içine almaktadır. Buradaki ince nokta dinin nihaî hedefinin, insana her türlü tutum ve davranışta Allah'ın rızasını kazandırmayı hedeflediğidir. Enfâl sûresinde gerçek müminlerin vasıfları zikredilirken ideal olan inanç; duygu, düşünce ve eylem olarak bir bütün hâlinde şu şekilde ele alınmaktadır: “Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçekten müminlerdir. Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır.”⁵⁹

Dinin yapılmasını istediği pek çok husus ya doğrudan kişinin ahlâklı bir birey hâline gelmesini sağlamakta ya da sonuçları bakımından ahlâkî davranış boyutuna hizmet etmektedir. Bu bakımdan İslâm dininin kendine has bir ahlâk görüşü ve sistemi olmadığını ileri sürmek mümkün değildir. “Tutumlu davranmak yaşamın, güzel ahlâk da dinin yarısıdır.”⁶⁰ hadisinde görüldüğü gibi, doğal bir biçimde Allah Resûlü, iman ve ameli birbirinden ayırmadığı gibi, iman ve ahlâkı da birbiriyle iç içe görmüştür. Hatta bazı rivayetlerde ahlâk “dinin kabı” olarak tanımlanmıştır.⁶¹

Allah Resûlü, pek çok sözünde dini, doğrudan “ahlâk” olarak tanımlamaktadır. Hadislerde güzel ahlâk kavramının, doğrudan din veya iman ile ilişkilendirilmesinin sebebi, dinin insan ilişkilerini tanzim eden kurallar, erdemler ve faziletler boyutuna da sahip olmasıdır. Nitekim Allah Resûlü, kendisine yöneltilen “İmanın hangisi daha faziletlidir?” sorusuna “Güzel ahlâk.” cevabını vermiştir.⁶² Hatta bazı hadislerde İslâm ahlâkının yüksek umdeleri “dinin kendisi” ya da “dinin yarısı” olarak tavsif edilmiş, ahde vefa,⁶³ temizlik⁶⁴ ve cömertlik⁶⁵ gibi ahlâkî erdemler doğrudan din ile tarif edilmiştir. Yine bir hadisinde Hz. Peygamber'in (sav) “Her dinin bir ahlâkı (karakteri, özü) vardır. İslâm'ın ahlâkı da hayâdır.”⁶⁶ dediği nakledilmektedir.

Öte yandan “Kişi evlendiğinde dinin yarısını tamamlamış olur, öbür yarısında da takva (Allah'a karşı sorumluluk bilinci) sahibi olsun.”⁶⁷ hadisinde de belirtildiği gibi takva, “dinin yarısı” olarak takdim edilmiştir. İnsanı yanlış sürükleyebilecek, Allah'ı anmaktan ve hayırdan alıkoyacak faydasız (mâlâyânî) işleri ve kendisinde ufak da olsa şüphe bulunan şeyleri terk etme hâli olan verâ ise, “dinin başı”⁶⁸ olarak ifade edilmiştir. Bir rivayette de kadim bir hastalık olarak ifade edilen kin ve hasedin, dinin kökünü kazıyan ahlâkî zaafı olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Özünde tevhid, kolaylık ve samimiyet olan İslâm dini, Allah'a içten bağlılık ve hoşgörü ufkuyla insanoğluna kolaylıklar bahşederken, derin bir anlayış ve kavrayışı esas alan ilim çağrısı, hayâ, takva, verâ gibi erdemlerle yoğrulmuş ahlâk tasavvuru ve insanın olgunlaşmasını ve yücelmesini hedefleyen ibadetler manzumesiyle insanlığı her zaman vahyin aydınlığına davet etmekte ve böylece insanlığı kurtuluşa çağırmaktadır. Bu ıslah edici, güzelleştirici doğasına karşın din, özellikle İslâm, çağımızda olumsuz birtakım çağrışımlarla anılmaktadır. Özellikle medya aracılığıyla dinin yanlış veya eksik tanıtılması, din konusundaki yanlış algılamaları artırmaktadır.

Dini, düşünce biçimleri, yaşam tarzları ve maddî menfaatleriyle bağdaştırmayan kimi çevreler, geçmişte olduğu gibi bugün de dinin dayandığı metafizik değerlere sırt çevirmekte, zaman zaman alay, aşağılama yahut inkâr etme yoluyla onu mahkûm etmeye çalışmaktadırlar. Tarihte yaşanmış birtakım tatsız tecrübeleri veya dinin dar görüşlü kimi taraftarlarını öne sürerek dini ve dine dair mefhumları şiddetle, vahşetle ve geri kalmışlıkla yan yana zikreden işbu maddeci yaklaşım, dine uzak olmakla çağdaş ve uygar olma arasında bir paralellik görmektedir. Oysa bu düşüncenin insanlığa bir yarar getirmediği gibi, toplumları birçok problemle karşı karşıya bıraktığı, ahlâkî çöküntünün eşiğine gelmiş insana mânevî açmazdan başka bir şey sunamadığı ortadadır. Mânevî açmazdan kurtulmak isteyen insanın sığınacağı yegâne barınak, insanın temiz fıtratını temsil eden, dinin müşfik özüdür. Bunu anlamak istemeyip dine karşı olumsuz tavır takınanlar geçmişte olduğu gibi bugün de vardır, yarın da olacaktır: “Onlar, Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfırlar hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz. O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.”⁷⁰ ve “Bu din kendisine düşmanlık besleyenlere üstün olmaya devam edecektir. Dine karşı duranlar ve onu terk edenler ise ona zarar veremezler.”⁷¹

2. BÖLÜM

BİLGİ

Kaynak notları

1 B3826 Buhârî, Menâkıbü’l- ensâr, 24.

2 NM4956 Hâkim, Müstedrek, v, 1855 (3/216); BZ1331 Bezzâr, Müsned, Iv, 165.

3 B3827 Buhârî, Menâkıbü’l- ensâr, 24.

4 RM4 İsfahânî, Müfredât, s. 443.

5 Hac, 22/31; Beyyine, 98/5.

6 Bakara, 2/135; Âl-i İm rân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; En’âm, 6/79, 161; Nahl, 16/120, 123; Yûnus, 10/105; Hac, 22/31.

7 En’âm, 6/161.

8 “Hanîf”, DîA, Xvi, 35.

9 Âl-i İmrân, 3/67.

10 Bakara, 2/135.

11 Elmalılı, Hak Dini, I, 92- 93.

- 12 B1358 Buhârî, Cenâiz, 79.
- 13 İBS571 İbn Abdülberr, İstîâb, s. 571.
- 14 M7207 Müslim, Cennet, 63; HM17623 İbn Hanbel, İv, 162.
- 15 Rûm, 30/30.
- 16 BS20358 Beyhakî, es- Sünenü'l-kübrâ, 10/25.
- 17 ZT30/421, Zebîdî, Tâcü'l- arûs, XXX, 421.
- 18 RM5 İsfehânî, Müfredât, s. 565.
- 19 T2459 Tirmizî, Sıfatü'l- kıyâme, 25.
- 20 M2954 Müslim, Hac, 151.
- 21 Bakara, 2/135.
- 22 İBS348 İbn Abdülberr, İstîâb, s. 348.
- 23 HM22647 İbn Hanbel, v, 266.
- 24 EM287 Buhârî, el-Edebü'l- müfred, 108; HM2107 İbn Hanbel, I, 236.
- 25 B39 Buhârî, İmân, 29.
- 26 Bakara, 2/185.
- 27 Mâide, 5/77.
- 28 N3059 Nesâî, Menâsikü'l- hac, 217.
- 29 HM12642 İbn Hanbel, III, 159.
- 30 MK11532 Taberânî, el- Mu'cemü'l-kebîr, XI, 170.
- 31 B39 Buhârî, İmân, 29.
- 32 HM13083 İbn Hanbel, III, 199.
- 33 B50 Buhârî, İmân, 37; M99 Müslim, İmân, 7.
- 34 BŞ2807 Beyhakî, Şuabü'l- imân, 3, 39.
- 35 T3371 Tirmizî, Deavât, 1.
- 36 Furkân, 25/77.
- 37 NM1812 Hâkim, Müstedrek, II, 692 (1/492); YM439 Ebû Ya'lâ, Müsned, I, 344.

38 Hİ1/367 İbn Hacer, İsbâbe, I, 368.

39 Mâide, 5/106.

40 T3060 Tirmizî, Tefsîru'l- Kur'ân, 5.

41 İM760 İbn Mâce, Mesâcid, 9.

42 HM17082 İbn Hanbel, İv, 104.

43 N4204 Nesâî, Biat, 31.

44 HM3281 İbn Hanbel, I, 351.

45 DM2782 Dârimî, Rikâk, 41.

46 B1 Buhârî, Bedü'l-vahy, 1.

47 MU1638 Muvatta', Hüsnü'l- Hulk, 1.

48 HM13178 İbn Hanbel, III, 206.

49 KC7/234 Kurtubî, Tefsîr, VII, 234; LA49/4438 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IL, 4438.

50 Tahrîm, 66/8.

51 GH2/228 Hattâbî, Garîbü'l- hadîs, II, 228.

52 AU1/498 Aynî, Umdetü'l- kârî, I, 498.

53 B7150 Buhârî, Ahkâm, 8.

54 M363 Müslim, İmân, 227.

55 Mevlânâ, Mesnevî, (Terc. veled İzbudak), III, 322, beyit no: 3943.

56 M196 Müslim, İmân, 95; D4944 Ebû Dâvûd, Edeb, 59.

57 TA6/44 Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, VI, 44-45.

58 Kâmil Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, VI, 474.

59 Enfâl, 8/2-4.

60 CE3/560 Süyûtî, Cem'u'l- cevâmî', III, 560; KU5433 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l- ummâl, III, 49.

61 KU5137 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, III, 3.

62 HM19655 İbn Hanbel, İv, 386.

63 KU5503 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, III, 62.

64 Sİ12/294 İbn Hıbbân, Sahîh, XII, 294.

65 MK15492 Taberânî, el- Mu'cemü'l-kebîr, 18, 159.

66 İM4181 İbn Mâce, Zühd, 17.

67 KU44403 Müttakî el- Hindî, Kenzü'l-ummâl, Xvi, 271; BŞ5486 Beyhakî, Şuabü'l-îmân, Iv, 382.

68 MK10969 Taberânî, el- Mu'cemü'l-kebîr, XI, 32.

69 T2510 Tirmizî, Sıfatü'l- kıyâme, 56.

70 Tevbe, 9/32-33.

71 HM21245 İbn Hanbel, v, 100.

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı, Hadislerle İslâm, 1. Cilt, s. 355–370